

Dohnálková, Eva

Nansenhjelpens historie og aktiviteter : en norsk humanitær organisasjon i tsjekkisk perspektiv

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik. 2014, vol. 28, iss. 1-2, pp. [165]-181

ISBN 978-80-210-7213-8

ISSN 1803-7380 (print); ISSN 2336-4408 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130940>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

EVA DOHNÁLKOVÁ

NANSENHJELPENS HISTORIE OG AKTIVITETER. EN NORSK HUMANITÆR ORGANISASJON I TSJEKKISK PERSPEKTIV

Abstract:

This article deals with the Norwegian humanitarian organisation Nansenhjelpen and is based on master theses defended in January 2014 at Faculty of Arts at Masaryk University in Brno. The article focuses mainly on the activities of the organisation in Czechoslovakia as this topic has been rarely discussed so far. Partner organisation on Czech side are shortly presented, but the article describes mainly a rescue campaign of Nansenhjelpen in which a group of about 37 children was transported from Czechoslovakia to Norway. Children were placed in foster families or the Jewish children's home in Oslo. Some of the children were however sent back to Czechoslovakia on their parents' demand and 14 of remaining children later fled to Sweden.

Key words:

Norway; Nansenhjelpen; World War II; humanitarian organisation; Odd Nansen; Tove Filseth

Hensikten med denne artikkelen er å presentere en norsk humanitær organisasjon Nansenhjelpen som ble stiftet i Norge i 1937 på initiativ av Odd Nansen for å hjelpe flyktninger. Teksten er et sammendrag av masteravhandlingen som ble forsvart i januar 2014 på Det filosofiske fakultetet i Brno.

Nansenhjelpen var en av de få organisasjonene som konsentrerte seg om jødiske flyktninger under andre verdenskrig. Jødene ble ikke anerkjent som politiske flyktninger i Norge på den tiden og staten var derfor ikke villig til å ta dem imot. Hjelpeaktiviteter for jødene ble derfor enda vanskeligere å gjennomføre enn hjelpeaksjonene rettet mot vanlige, ikke-jødiske, flyktninger. Men selv om de norske myndighetene ble negativt innstilt mot jøder, klarte Nansenhjelpen å redde titalls jødiske flyktninger samt en gruppe jødiske barn fra Tsjekkoslovakia som ble fraktet til Norge i 1939 (bl.a. personer som Leo Eitingen og Berthold Grünfeld).

Vekten i artikkelen skal legges på Nansenhjelpens virkning i Tsjekkoslovakia, særlig på barneaksjonen i 1939 og aktiviteter i Norge knyttet med barna fraktet til Norge.

Arkivene til Nansenhjelpen ble dessverre destruert eller gikk tapt på andre måter under krigen, av den grunn er det vanskelig å beskrive virksomheten i sin helhet. Bildet av organisasjonen er imidlertid dannet av arkivfragmenter, artikler, memoarer osv. I denne artikkelen presenteres også nye opplysninger fra primærkilder og arkivmateriale som ikke ble kjent til tsjekkisk og norsk publikum før.

Nansenhjelpen var en ren humanitær organisasjon som hadde en dominerende rolle når det gjaldt flyktningehjelp i Norge, men var viktig også i en internasjonal kontekst fordi den var aktiv ikke bare i Tsjekkoslovakia, men også i Østerrike, Tyskland og Finland. Organisasjonen skulle være en slags fortsettelse av et hjelpearbeid som ble startet av Fridtjof Nansen¹ og ble stiftet i 1937 på initiativ av Odd Nansen, sønnen til Fridsjo Nansen, for å hjelpe særlig jødiske flykninger som ikke ble anerkjent som politiske flykninger. Norske myndigheters innstilling mot flykninger var negativt og selv Centralpasskontorets² sjef Leif Ragnvald Konstad uttalte i 1938 at: „Norge er ikke noget innvandringsland“³. Ifølge Johansen⁴ var Konstad lojal overfor instruksene han fikk og Centralpasskontoret tolket reglene „mest mulig restriktivt for å holde flest mulige jødiske flykninger ute av landet“. I dagboken til Sigrid Helliesen Lund, en av de mest aktive medlemmene i Nansenhjelpen, finner vi en kort bemerkning som illustrerer problemer Nansenhjelpen måtte takle: „Det bitreste kampen var mot våre egne myndigheter. De hadde satt opp en kvote med hensyn til hvor mange flykninger Norge kunne ta imot, og disse ble delt mellom de forskjellige organisasjoner.“^{5 6}

Nansenhjelpens aktiviteter i Tsjekkoslovakia

Opplysninger vi har om Nansenhjelpens aktiviteter i Tsjekkoslovakia kommer særlig fra Odd Nansens erindringsbok *Fra dag til dag*⁷, Sigrid Helliesen Lunds

¹ På Fridtjof Nansens initiativ ble det bl.a. innført et identitetskort for statsløse flykninger. Identitetsbeviset, som ble anerkjent av 52 land, fikk navnet Nansenpass og ble utstedet av Det internasjonale Nansenkontoret. På grunn av innsatsen for statsløse flykninger ble Nansenkontoret tildelt Nobels Fredpris i 1938.

² Statsinstitusjon som hadde ansvar for arbeidstillatelser, pass- og visumsaker for utlendinger.

³ THORUD, Espen. Norsk innvandringspolitikk 1860–1960. Oslo: Institutt for rettsosologi, Universitetet i Oslo, 1989. S. 31.

⁴ JOHANSEN, Per Ole. Oss selv nærmest : Norge og jødene 1914 – 1943. Oslo: Gyldendal, 1984. S. 133.

⁵ LUND, Sigrid Helliesen. Alltid underveis. Oslo: Tiden, 1981. S. 66.

⁶ Andre organisasjoner som hjalp flykninger var f.eks. Arbeidernes Justisfond, Asylrettens venner, Jødisk Hjelpeforening.

⁷ NANSEN, Odd. Fra dag til dag. Oslo: Dreyer, 1965.

bok *Alltid underveis*⁸ og privatarkiv til Nansenhjelpens sekretær Tove Filseth⁹ som er arkivert i Riksarkivet i Oslo. I privatarkivet finner man brev og rapporter som Filseth sendte til Odd Nansen og kollegaer i Oslo mens hun arbeidet i Praha.

Vi vet ikke når Nansenhjelpens første representant kom til Praha, men det er sikkert at enkelte medlemmer var orientert om situasjonen. Sigrid Helliesen Lund var i Tsjekkoslovakia sommeren 1937 på en kongress til *Internasjonal kvinneliga for fred og frihet (Women's League for Peace and Freedom)* i Luchachowitz. Det betyr at hun i det minste var i kontakt med sine kollegaer fra Tsjekkoslovakia.

Det første beviset på at Nansenhjelpens representant var til stede i Praha, er Tove Filseths rapport fra 12. desember 1938^{10 11}. Hun klager i rapporten over at ikke noe var forberedt i Praha, og at hun selv må ta kontakt med de enkelte hjelpeorganisasjonene og be dem om lister over flyktninger. Filseth kom imidlertid ikke alene til Praha. Hun ble fulgt av Centralpasskontorets representant Leif Ragnvald Konstad som skulle bekrefte utvalget av flyktninger og skulle ordne visa til de utvalgte flyktningene.

Nansenhjelpen fikk til rådighet et kontor på toppen av Skodaverkets bygning. Fra rapporten ser det ut til at dette ble ordnet ved hjelp av den norske generalkonsulen herr Hrebek (Odd Nansen nevner navnet Hribek). Kontoret kunne imidlertid ikke brukes til å ta imot flyktninger, og disse ble av den grunn tatt imot i kontorer til *Det internasjonale Nansenkontoret* i gamlebyen som Nansenhjelpen fikk til disposisjon. I mars 1939, da situasjonen strammet seg til, arbeidet Nansenhjelpens representant på hotellene Esplanade og Alcron¹² der de selv bodde.

I sin rapport nevner Tove Filseth sine møter med dr. Sum¹³ og Alice Masarykova, leder i den tsjekkiske undergruppen av *Det Internasjonale Røde Kors*, men det ser ut til at samarbeidet ikke alltid var idealt. Filseth skriver nemlig:

⁸ LUND, Sigrid Helliesen. *Alltid underveis*. Oslo: Tiden, 1981.

⁹ Filseth begynte som Nansenhjelpens sekretær i 1937. I organisasjonen hadde hun ansvar for kontorets drift, og sammen med Odd Nansens kone Kari Nansen dro hun i januar 1939 til Praha for å starte et feltkontor til Nansenhjelpen der. I Praha samarbeidet Filseth med forskjellige organisasjoner som var involvert i transport av tsjekkosllovakiske barn.

¹⁰ I en annen rapport nevner hun at hun dro fra Norge 4. desember 1938.

¹¹ Tove Filseths privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

¹² På samme hotell opererte også Doreen Warriner. Nansen nevner at dagen etter at tyskerne annekterte Tsjekkoslovakia, ble alle gjestene på hotellet plutselig kledd i Gestapo-uniformer. Nansen mener at Nansenhjelpens delegasjon hele tiden bodde på Gestapos hovedkvarter i Praha [Nansen 1970, s. 107].

¹³ JUDr. Antonín Sum starší (1897– 1947) en tsjekkisk politiker og advokat aktiv i Røde Kors, YMCA, Rotary Club og andre organisasjoner.

„Madame Masarykova mottok meg meget elskeverdig, hun er som en dronning, praktfull og tiltalende på alle måter. Men det er tydelig at hun er mere som toppen på kranssekaken enn den som egentlig går aktivt inn i arbeidet. Lister¹⁴ som var lovet, forelå overhodet ikke, og jeg var temmelig matt.“¹⁵

Alice Masarykova og dr. Sum informerte imidlertid Tove Filseth om at de som var mest i nød i Tsjekkoslovakia, var tyske sosialdemokrater som oppholdt seg i landet, jøder og tsjekkere stod ikke i den største fare akkurat på den tiden.

Filseth fikk i første rekke kontakt med de suddetyske, rikstyske og østerrikske sosialdemokratiske organisasjoner¹⁶, Salda-komitéen og Hicem. Det var i tillegg en del mindre organisasjoner som meldte seg, men Nansenhjelpen ville ikke samarbeide med så mange representanter, og disse ble derfor henvist til de overnevnte organisasjonene som formidlere. Etterpå ble alle organisasjonenes ledere innkalt til et møte der alle ble informert om hva slags opplysninger de måtte skaffe om flyktningene slik at disse kunne bli vurdert av utvalgskommisjonen.

Etter at de kompletterte listene ble levert, måtte Tove Filseth og Ragnar Konstad velge de flyktningene som var de mest „levedyktige“ og mest „brukbare“ som Konstad kalte det¹⁷. Mesteparten av flyktningene bodde imidlertid ute av byen, de måtte kontaktes og det tok tid. Filseth nevner også at det kom mange som ikke var på listene, og hver dag ventet det en lang kø foran hennes hotellrom og foran kontoret, og mange ventet 8–10 timer før de kunne komme inn.

Hver enkelt person ble deretter betjent, og de nødvendige opplysningene som navn, alder, yrke, familieforhold osv. fylt inn i et skjema. I tillegg måtte alle fremlegge en legeattest. Forskjellige synsvinkler ble tatt i betraktning under vurderingen, bl.a. fagkunnskap, vilje og muligheter for emigrasjon, moralske egenskaper osv. Etter vurderingen ble flyktningene delt inn i to grupper – i den første gruppen var det ca. 30 flyktninger som skulle reise ut, i den andre gruppen var det ca. 55 flyktninger som skulle stå på venteliste.

Ragnar Konstad avgav erklæring til flyktningene, og det norske generalkonsulatet tok seg av visa i passene. Flyktningene fikk transittvisa gjennom Polen takket være reisebyrået Cedok¹⁸, men i begynnelsen oppstod det en del problemer med transporten, og flyktningene måtte ta fly, noe som var veldig dyrt. Da

¹⁴ Lister over flyktninger.

¹⁵ Tove Filseths privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

¹⁶ Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei (med Taub som representant) som tok seg av suddetyske sosialdemokrater, Deutsche Sozialdemokraten (med Stein som representant) som tok seg av de rikstyske sosialdemokratene, Österreichische Sozialdemokratischen Partei som tok seg av de østerrikske sosialdemokratene og Demokratische Flüchtlingsfürsorge (med Nelke som representant)

¹⁷ NANSEN [Sit. 7]. S. 82.

¹⁸ I 1939 leverte imidlertid Cedok en del pass som tilhørte flyktninger til Gestapo.

tok Filseth kontakt med den norske ambassadør i Warszawa, Niels Christian Ditleff¹⁹, som nettopp da var i Praha. Han ordnet transportvisa, og flyktingene kunne dra til Gdynia uten problemer. Fra Gdynia fortsatte de til Norge eller et annet land de hadde visa til.

Det ser ut til at i de første transportene som dro fra Tsjekkoslovakia i desember 1938 eller januar 1939, var mesteparten tyske flyktinger fordi Cedok særlig samarbeidet med Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei og Komite Central^{20 21}. Reisen ble finansiert av lord Mayorfound og Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei for de sudettske flyktingene, fem østerrikske flyktinger finansierte reisen selv og Nansenhjelpen betalte reisen for 17 flyktinger.

I slutten av februar 1939 kom Nansenhjelpens delegater igjen til Praha²². Denne gangen kom både Tove Filseth, Odd Nansen med kona Kari, sammen med sjefen til Centralpasskontoret, Ragnar Konstad. Odd Nansen nevner i sine erindringer at Konstad jobbet veldig effektivt og uten sentiment, og derfor dro han tidlig tilbake til Norge mens de andre måtte bli i Tsjekkoslovakia litt til for å ordne transporter for flyktinger og vente på nye innreisetilatelser. Nansen nevner at de siden jobbet i hotellvestibylene og besøkte folk hjemme og i leire som fantes i nærheten av store byer.

Nansenhjelpens delegater dro også til Wien og Bratislava for å kartlegge situasjonen der. De oppdaget at jødeforfølgelsen der var i full gang, og forholdene i flyktingeleirene var forferdelige. Mens Tove Filseth og Kari Nansen besøkte leirene i nærheten av Bratislava, besøkte Odd Nansen Jozef Tiso – en slovakisk politiker og senere slovakisk president. Vi har ikke andre kilder som kan bekrefte det de snakket om, men Odd Nansen skriver at han snakket med Tiso om jødernes situasjon i leirene, og Tiso forklarte til ham at han ikke visste noe om det og at han ville prøve å forbedre deres situasjon²³. Det skjedde selvsagt ikke, og senere ble ca. 70 000 jøder fra Slovakia transportert til konsentrasjonsleirer. Det var bare få som overlevde jødeforfølgelsene, blant dem Berthold Grünfeld og Edgar Brichta og et par andre fra Bratislava som ble reddet av Nansenhjelpen.

---

¹⁹ Niels Christian Ditleff (1881–1956) norsk diplomat og forfatter. I 1926–30 arbeidet han som legasjonsråd i Warszawa og senere som chargé d'affaires i Warszawa og Praha. Deretter ble han ambassadør i Warszawa og Praha til 1945. Våren 1945 tok han initiativet til aksjonen med De hvite bussene som reddet skandinaviske sivile fanger ut av tyske konsentrasjonsleirer og fengsler.

²⁰ Filseth nevner at Komite Central var en annen organisasjon som hjalp tyske flyktinger.

²¹ Tove Filseths privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

²² NANSEN [Sit. 7]. S. 82.

²³ NANSEN [Sit. 7]. S. 85–88.

Fra Bratislava dro delegasjonen til Wien og oppdaget at situasjonen der var enda verre. Etter et kort opphold dro Kari Nansen til Praha og Tove Filseth tilbake til Norge. Odd Nansen stoppet i Bratislava for å se om situasjonen for jødene hadde forandret seg. Det hadde den ikke. Han så plyndring i byen, og det var tydelig at situasjonen strammet seg til. Derfor dro han til Praha. To dager etter hans avreisegang ble Slovakia erklært uavhengig, dvs. 15. mars 1939.

Situasjonen ble vanskeligere også i Tsjekkoslovakia der det gikk rykter om at tyskerne ville angripe Tsjekkoslovakia 15. mars 1939 – et år etter at Østerrike ble annektert av Tyskland.

Registrering av både legale og illegale flyktninger og organisasjon av transporter gjennom Polen foregikk i all hast. Nansen nevner at „særlig i samarbeidet med de tsjekkiske, amerikanske og engelske kvekerorganisasjonene“²⁴. En stor transport på 80 flyktninger skulle dra fra Praha 15. mars 1939.

14. mars ble Nansen samt andre representanter for humanitære organisasjoner (dr. Sum fra Røde Kors, Folkeforbundets høykommisær for flyktningsrepresentant i Praha Podhajskey²⁵ osv.) innkalt til et møte med sosialminister Vladislav Klumpar der de alle ble tilbudt departementets folk og administrasjonsapparat til rådighet slik at de kunne hjelpe ca. 8 – 9 tusen flyktninger i Tsjekkoslovakia med å få utreise²⁶. Det rakk de dessverre ikke, for tidlig neste dag (15. mars 1939) kom den tyske hæren til Praha. En stor transport på 80 flyktninger som skulle dra fra Masaryk-jernbanestasjonen (Masarykovo nádraží), kunne ikke dra av gårde fordi stasjonen ble avsperrert.

Nansen og andre humanitære arbeidere besøkte flere ambassader, men fikk avslag alle steder. En del flyktninger – særlig kvinner og barn – ble forhåpentligvis sendt med en transport til Polen ved hjelp av Røde Kors og kvekerorganisasjonene²⁷.

Tove Filseth og Ragnar Konstad kom fort til Praha (antakeligvis 20. mars 1939) for å hjelpe med transportene og transittvisaene. Nansen med kone forlot Tsjekkoslovakia 26. mars 1939, Tove Filseth forble i Praha og fortsatte hjelpearbeidet. Hun nevner i sin rapport fra mars og april 1939 at det var vanskelig å få kontakt med flyktninger denne gang fordi de holdt seg i skjul. Også mange ledere for hjelpeorganisasjoner forsvant eller ble arrestert, og hun kunne bare samarbeide med fru Matouschowa fra Komite Central og Johann Stöckner, tidligere leder av Østerrikske Sosialdemokratiske parti²⁸.

²⁴ NANSEN [Sit. 7]. S. 102.

²⁵ Nansen omtaler mannen som Podajski, men Filseth nevner Podhajski. Det er sannsynlig at mannen het Podhajský.

²⁶ NANSEN [Sit. 7]. S. 104.

²⁷ Nansen nevner at det skjedde ved hjelp av den tyske generalen Erich Höpner som ordnet det slik at de transportene med kvinner og barn som allerede var forberedt, kunne krysse grenser.

²⁸ Tove Filseths privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

Mens Tove Filseth arbeidet i Praha, prøvde Odd Nansen å intervensere til fordel for flyktninger hos Folkeforbundets høykommissær for flyktninger sir Herbert William Emerson i London. Selv om Emerson ikke handlet med det samme, sendte han senere noen penger og en person til Polen for å hjelpe flyktninger som hadde klart å flykte fra Tsjekkoslovakia.

I Praha var situasjonen for flyktningene verre fordi mange av dem hadde mistet sine pass – en del ble konfiskert av Gestapo, en del forsvant på de stengte legasjonene. Det betydde at selv om mange nå ble tildelt visa til Norge, kunne de ikke få utreise på grunn av manglende pass. Noen av disse fikk utstedt norske Fremmedpass²⁹ av Ragnar Konstad. En gruppe på 25 personer ble da sendt av gårde i løpet av et par uker. Det var Nansenhjelpens første legale transport etter 15. mars 1939.

Filseth og Konstad i Praha begynte å forberede den andre transporten, og hele tiden arbeidet de også med de illegale flyktningene. Filseth skriver i sin rapport at der var Johann Stöckner en stor hjelp fordi han dro til Ostrava flere ganger enten for å finne fram til hvilken grenseovergang de illegale flyktningene kunne benytte eller med flyktningene selv. Alle de illegale flyktningene som ble støttet av Nansenhjelpen, fikk pass med visum, reisepenger og et beløp i engelske pund slik at de kunne veksle det i Polen, samt „ett pund til bestikkelse ved grensen“³⁰. I tillegg fikk de en adresse i Warszawa der de skulle melde seg (til en viss oberst Bjørklund) og et brev fra Nansenhjelpen til et norsk cruiseskip-selskap, *Fred. Olsen Line*, som garanterte dem rett til å bli transportert fra Gdynia til Oslo. Alle fikk også et ord de skulle telegrafere tilbake når de nådde Polen. Flyktningene skulle krysse grensen i nærheten av Ostrava ved et visst turisthotell, men det viste seg senere at mange ble arrestert av Gestapo. Etter at også Johann Stöckner ble arrestert, fortsatte Tove Filseth hjelpearbeidet med hans venn Walter.

Før Filseth og Konstad dro fra Praha til Polen, etterlot de en liste over flyktningene de hadde anerkjent til det norske generalkonsulatet i Praha slik at konsulatet kunne utstede visum og Fremmedpass til de som eventuelt meldte seg. Herr Walter ble utnevnt til Nansenhjelpens tillitsmann og ble tildelt et lite beløp for å finansiere reisepengene til flyktningene. Den norske konsulen i Praha, herr Hrebik, fikk også 27 000 tsjekkiske kroner til hjelpeaksjoner. Med det forlot Tove Filseth og Ragnar Konstad Praha og dro til Polen. I sin rapport nevner hun at kollektive transporter for flyktningene var vanskelige å organisere på den tiden, og flyktningene måtte finne veien til Katowice og Gdynia på egen hånd. Nansenhjelpen hadde imidlertid en avtale med det britiske konsulatet

---

29 Legitimasjonsdokument som kan gis til utlendinger som ikke fylte betingelsene for å få reisebrev for flyktninger.

30 Tove Filseths privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

i Katowice om at flyktninger som framla et norsk visum der, skulle få reisepenger til Gdynia.

Etter at Filseth forlot Praha (i begynnelsen av april 1939), dro hun til Polen for å ordne visa til flyktningene der. Som nevnt tidligere opererte en norsk ambassadør, Nils Christian Ditleff, i Polen og hjalp mange – både tsjekkere, østerrikere og tyskere. Filseth var også i kontakt med det britiske konsulatet som støttet en del flyktninger med mat og klær. Hun leverte lister over anerkjente flyktninger til konsulatet og ble lovet at flyktningene som kom dit, skulle bli hjulpet på samme måte som de flyktningene som hadde britisk oppholdstillatelse³¹. Men fortsatt dreide det seg ikke om mer enn ca. 200 flyktninger.

Nansenhjelpens hjelpeaktiviteter fortsatte legalt til 1940. En stor hjelpeaksjon ble iverksatt vinteren 1939 da en gruppe på ca. 37 barn fra Tsjekkoslovakia kom til Norge. Det var også et par flyktingetransporter i 1939 etter at Filseth dro fra Praha. Blant de som kom til Norge november 1939, var bl.a. Leo Eitinger³² og Nora Lustigová³³.

Barneaksjonen

Som nevnt tidligere var de norske myndighetene negativt innstilt mot immigrasjon generelt, og barneimmigrasjon ble ansett som den „uheldigst tenkelige form for immigrasjon“³⁴. Myndighetene fryktet at barna kunne få for sterke forbindelser med Norge og at det ikke ville bli mulig „å bli kvitt dem“, særlig om de ikke kom seg til oversjøiske land med foreldrene som planlagt.

Men uansett all bekymring kom det en gruppe barn fra Wien til Norge sommeren 1938 for å tilbringe tre måneder på Jødisk Ungdomsforenings hytte i Bærum. En del av barna dro tilbake til Wien, men 13 forble i Norge og flyttet til det jødiske barnehjemmet i Oslo. Disse barna rømte til Sverige i 1942 sammen med noen av barna som kom fra Tsjekkoslovakia i 1939.

Nansenhjelpens representanter begynte å planlegge en barneaksjon, sannsynligvis i 1938, etter at det kom en gruppe barn fra Østerrike, vi kan nemlig lese i en rapport til Tove Filseth fra Tsjekkoslovakia at Tove Filseth diskuterte barneaksjonen med Alice Masarykova i 1938. Masarykova mente at aksjonen burde foretas gjennom Røde Kors. Slik ble det imidlertid ikke, og aksjonen foregikk i Nansenhjelpens regi.

---

³¹ Tove Filseths privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

³² En fremragende tsjekkisk-norsk psykiater.

³³ En markant kulturperson aktiv i Brno.

³⁴ Dette begrepet brukes i ett av brevene som Centralpasskontoret sendte til Nansenhjelpen. Brevene ligger i Riksarkivet i Oslo.

Nansenhjelpens komite for barn ble stiftet, med Sigrid Helliesen Lund som formann, men i Filseths private brev finner vi opplysninger om at også hun og Kari Nansen arbeidet med saken. I Riksarkivet i Oslo finner vi dokumenter som beviser at det foregikk en aktiv diskusjon mellom komiteen og Centralpasskontoret når det gjaldt antall barn som kunne tas inn i Norge. I mars 1939 søkte Nansenhjelpen om innreisetilatelser for 100 barn i alderen 13–16 år. Antallet ble regnet som bevegelig. Antakeligvis etter problemer med flyktningekvoten for voksne flyktninger som ikke kunne endres ble det tilføyd i dokumentet at: „(...) komiteen skulle altså til enhver tid ha 100 barn under sitt oppsyn, enten disse er plassert i barnehjemmet eller i private hjem. En undtagelse blir de tilfeller hvor det kommer til å foreligge adopsjon.“³⁵

Komiteen foreslo at barna skulle bli i Norge inntil tre år, og at foreldrene selvsagt skulle få sine barn tilbake når de var i stabile forhold. Komiteen kunne dessverre ikke gi noen garanti for barnas utreise. Alle var også enige om at foreldreløse barn ikke skulle tas inn i Norge dersom barnet ikke ble adoptert i Norge. Nansenhjelpen ville først og fremst ta inn barn fra Tsjekkoslovakia fordi de, ifølge rapporten, led mest, men det var også mulig å ta inn barn fra Wien eller Berlin fordi Nansenhjelpen var i kontakt med både østerrikske og tyske organisasjoner. I Wien samarbeidet de særlig med *Israelitische Kultusgemeinde* og i Berlin med *Reissvertretung der Deutschen Juden*. Begge organisasjoner var villige til å betale alle utgiftene knyttet til barnas reise. I Tsjekkoslovakia (både i Praha og Bratislava) var *Hicem-komiteen* (fru Bass) og *Røde Kors* (Dr. Linhart) de organisasjonene Nansenhjelpen var mest i kontakt med. I Tsjekkoslovakia var det Nansenhjelpen som måtte garantere utgiftene til reisen osv.

Det viste seg imidlertid at Centralpasskontoret ikke var enig i antall barn som skulle få innreisetilattelse, og i tillegg stilte Justisdepartementet krav til at det bare burde tas inn barn hvis foreldre hadde emigrert eller skulle emigrere. Nansenhjelpen protesterte, og Sigrid Helliesen Lund argumenterte med at det nesten var umulig å finne slike barn. Kravet ble først sløffet etter at den norske generalkonsulen i Praha, herr Hrebek, sendte et brev til Justisdepartementets sjef der han bad de norske myndighetene om ikke å insistere på betingelsen fordi hele aksjonen ellers ville miste sin mening. Han bekrefter at det ikke er mulig å bevise at foreldrene virkelig reiser ut av landet på grunn av vanskelige forhold i Tsjekkoslovakia³⁶.

---

³⁵ Korrespondanse mellom Nansenhjelpen og Centralpasskontoret. *Centralpasskontorets arkiv*. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

³⁶ Korrespondanse mellom Nansenhjelpen og Centralpasskontoret. *Centralpasskontorets arkiv*. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

Betingelsen ble derfor slettet³⁷, men antall barn ble også redusert – fra 100 til 60. Blant disse 60 var også medregnet 13 østerrikske barn som ble igjen i Norge av en større gruppe som kom fra Wien for et sommeropphold i 1938.

Etter at Centralpasskontoret hadde bekreftet kvoten, kunne Nansenhjelpen begynne med å organisere innreisetillatelser og andre nødvendige administrative operasjoner. I tillegg til visa, innreise- og utreisetillatelser var det nødvendig å ordne alt når det gjaldt pleiefamilier i Norge, fordi det ble bestemt at en del barn skulle bli innkvartert i familier, mens en del i et barnehjem ved Storstad (opprinnelig var barnehjemmet tenkt for ca. 40 barn)³⁸. I april skrev Helliesen Lund til Centralpasskontoret at det meldte seg ca. 60–70 pleieforeldrene.

Det foregikk også en diskusjon om hvor gamle barna burde være. Centralpasskontoret ville at barna skulle være så gamle som mulig, for da kunne de begynne med en opplæring og komme seg snart i arbeid eller innvandre til andre land (særlig Palestina og USA). Det ble argumentert med situasjonen i Danmark der det ble tatt inn 25 barn i alderen 10–15 som alle skulle få innreisetillatelse til Palestina når de fylte 17, og da ville de ikke skape problemer. En del av barna i Danmark var fra Tsjekkoslovakia³⁹. Diskusjonen ble avsluttet med at barna burde være 10–12 år, men denne betingelsen ble imidlertid ikke oppfylt – en del av barna var yngre, det yngste var fem år gammelt⁴⁰, og et av barna var 13 år.

Etter at alle de administrative operasjonene var ordnet, kunne Sigrd Helliesen Lund sammen med Marie Lous Mohr fra *Kvinneligaen for fred og frihet* dra til Praha for å hente barna som var blitt valgt ut tidligere – antakeligvis av Sigrd Helliesen Lund selv, men det er mulig at også Tove Filseth deltok i utvelge. Barna som ble valgt til reisen til Norge, kom fra forskjellige deler av Tsjekkoslovakia. En del fra Bratislava, andre fra Praha, Karlsbad, Teplitz, Brno, Hermannmestetz (Heřmanův Městec) og Aussig (Ústí nad Labem). Vi har dessverre ikke nok opplysninger om barnas familier, bare sparsomme opplysninger fra de som senere fortalte om sin oppvekst i Norge og Sverige (bl.a. Berthold Grünfeld, Edgar Brichta, Thomas Mautner) og litt fra arkivdokumenter fra Sverige, men det vises at barna kom fra forskjellige sosiale forhold. Fra lege- og fabrikkieierfamilier til sønnen til en gatepike. Vi vet ikke om alle barna kom fra

37 Sigrd Helliesen Lund nevner at betingelsen ble slettet, men i et intervju vi finner på Hjemmefrontensmuseumet, nevner hun at barna som utreiste ut fra Tsjekkoslovakia var „barn av foreldrene som alt den gang hadde affidavit [en skriftlig erklæring] til å komme inn i USA etter den kvote USA hadde satt opp på et tidligere tidspunkt“.

38 Korrespondanse mellom Nansenhjelpen og Centralpasskontoret. *Centralpasskontorets arkiv*. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

39 Mer om disse barna finner man i boka av Judita Matyášová [MATYÁŠOVÁ, Judita. *Přátelství navzdory Hitlerovi*. Praha: Mladá fronta, 2013] som lette etter dem.

40 I en avisartikkel i Dagbladet fra 26. oktober 1939 nevner Tove Filseth til og med at det yngste barnet er på 2 år og det eldste på 11 år, men det er ikke mulig å bekrefte denne påstanden.

jødiske familier, f. eks. nevner Edgar Brichtai sin bok *Det niende barnet* at hans familie ikke var særlig religiøs selv om de bekjente seg til en jødisk tro.

I oktober 1939 dro da Sigrid Helliesen Lund og Marie Lous Mohr til Praha. Vi vet ikke hvor mange dager de tilbrakte i Praha, men den 24. oktober 1939 dro de av gårde fra jernbanestasjonen i Praha. Det er fortsatt litt usikkert hvor mange barn som egentlig reiste fra Praha, for Tove Filseth nevner i en avisartikkel⁴¹ at barna fra Bratislava ikke fikk innreisetillatelse til Böhmen og måtte reise gjennom Tyskland til Berlin der de traff gruppen fra Tsjekkoslovakia. Sigrid Helliesen Lund skriver imidlertid ikke noe om dette i sine erindringer selv om hun nevner at de måtte dra gjennom Berlin. Det er dessuten ikke kjent hvor mange barn som egentlig kom til Norge. Sigrid Helliesen Lund opererer med et antall på 37 barn, Sæland nevner 34 barn og i en avisartikkel fra oktober 1939 uttaler Tove Filseth at det kom 39 barn til Norge. I en avisartikkel som kom ut i desember 1939 i *Stavanger Aftenblad*, står det at det kom 35 barn til Norge.

Antakeligvis på grunn av forsinkelsen forårsaket av manglende innreisetillatelser for barna fra Bratislava måtte gruppen overnatte i Berlin. De ble hentet på stasjonen av en gruppe fra synagogen med rabbineren. Sigrid Helliesen Lund skriver i sin erindringsbok at de måtte gå fra Friedrichstrasse Bahnhof til Anhalter Bahnhof fordi ikke noe transportmiddel ville ta en så stor gruppe jøder. Hun nevner også at folk i Berlin var så negativt innstilt til jøder at mange spyttet på de jødiske barna eller kastet papirkuler etter dem⁴². De overnattet i Berlin og dro videre til Sassnitz sammen med et par jødiske barnepleiersker som hadde fått tillatelse til å reise med til Sassnitz.

Fra Sassnitz tok de båten til Trelleborg i Sverige der de ble møtt av en gruppe svenske medlemmer av Kvinneligaen for fred og frihet. Noen av barna ble så forskrekket av kvinnene at de gråt. De trodde nemlig at disse høye og lyse kvinnene var tyske⁴³. Fra Sverige tok de Gøteborgtoget, og de ankom Oslo 26. oktober 1939 klokka 9.

Livet i Norge

Etter at barna ankom Norge, ble de en gang til undersøkt av en lege, og 25 av dem ble sendt til flyktingehjemmet på Storsand i Hurum, noen dro til Bergen, og en del dro til sine pleiefamilier i Sør-Norge. Barna fra Storsand flyttet senere til barnehjemmet i Grorund.

41 Tove Filseths privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

42 LUND [Cit. 5]. S. 67.

43 LUND [Cit. 5]. S. 68.

Medelsohn nevner at Nansenhjelpen var i kontakt med den jødiske hjelpeorganisasjonen Youth Alijah som opererte i Danmark og anbrakte tsjekkiske ungdom dit. Han peker på at i begynnelsen av 1939 forsøkte Nansenhjelpen å plassere barna i organisasjonen, og i Aftenposten nr. 14 fra 1939 nevnes det at det kom en representant for en komité i Genève til Oslo ved denne anledningen. Besøket resulterte visstnok ikke i noe⁴⁴.

Barna i Bergen

Ifølge artikkelen i Dagbladet fra den 26. oktober 1939 dro 12 barn med nattoget fra Oslo til Bergen sammen med legen Hana Berghoff. Frank Rossavik⁴⁵ siterer *Bergens Tidende* fra 27. oktober 1939. Her viser han til 9 barn som ankom Bergen den 27. oktober. Det er også et fotografi bevart der det står 9 barn på bildet (Edith, Lia og Vera Kortner, Peter Reichmann, Robert Reiss, Edgar Brichta, Karl Federer og to jenter, antakeligvis Gertrud Weiss og Eva Schwarz⁴⁶). På *Hotell Terminus* ble barna møtt av journalister fra *Bergens Tidende*, *Dagen*, *Morgen Avisen*, *Bergens Arbeiderblad* og andre aviser og av de seks medlemmene i Nansenhjelpens barnekomité i Bergen. Formannen i organisasjonen var læreren Aslaug Blytt⁴⁷. Rossavik skriver at komiteen i flere måneder samlet inn penger og plukket ut egnede pleieførelde. Det hadde meldt seg 50–60 stykker, og mange ble skuffet over at det kom bare 9 barn⁴⁸. Etter bare én uke dro Robert Reiss tilbake til Oslo der han ble plassert i pleiefamilien sammen med sin bror, og Sebak nevner også at det kom tre barn til Bergen innen midten av desember – to av dem var Ilse og Thomas Mautner fra Praha, og det kom en jente til⁴⁹.

Barna ble plassert i familier i Bergen (vi vet om Karl Peter Federer, Peter Reichmann, Eva Schwartz, Gertrud Weiss og Robert Reiss) og i nabokommuner Fana og Laksevåg (Edgar Brichta og søstrene Edith, Lea og Vera Kortner), og Sebak nevner at i de første månedene ble det arrangert flere felles sammenkomster⁵⁰.

44 MENDELSONN, Oskar. Jødernes historie i Norge gjennom 300 år. 1: 1660 – 1940. Oslo: Universitetsforlaget, 1987. S. 652.

45 ROSSAVIK, Frank. Det niende barnet. Oslo: Spartacus, 2009. S. 35.

46 Alle disse barna finner vi i lister fra et svensk flyktningshjem som barna ankom i desember 1942 eller januar 1943.

47 SEBAK, Per Kristian. Vi blir neppe nogensinne mange her: jøder i Bergen 1851–1945. Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2008. S. 155.

48 Aslaug Blytt har sagt senere at det lave antallet barn og deres forsinkelse skyldtes vanskeligheter fra Centralpasskontorets side [SEBAK [Cit. 47], S. 155].

49 SEBAK [Cit. 47], S. 156.

50 SEBAK [Cit. 47], S. 156.

Ifølge Sebak reiste tre av barna tilbake til Tsjekkoslovakia etter at krigen brøt ut i Norge i 1941 og foreldrene ville ha dem tilbake. Han nevner at to av disse barna var Karl Peter Federer som ble utskrevet fra Christi Krybbe skole i Bergen 20. mars 1941, og Grete Gutes⁵¹. De dro sammen fra Oslo 4. april 1941. Federer kom til Theresienstadt i 1943 og døde senere i Auschwitz høsten 1944⁵².

Sebak nevner også en 13 år gammel jente som het Grete Gutes⁵³ og som dro avfra Bergen til Tsjekkoslovakia sammen med Federer⁵⁴.

Sebak mener at Aslaug Blytt anbefalte til fosterforeldre å ikke registrere barna som jøder⁵⁵. Selv om de risikerte en straff, reddet det antakeligvis liv til barnas liv.

Åtte av disse ni barna som forble i Bergen og omegn, ble vinteren 1942, da tyskerne begynte å arrestere jøder i Norge, evakuert til Oslo (alle tre søstrene Kortner, Ilse og Thomas Mautner, Peter Reichmann, Eva Schwartz og Gertrud Weiss), og fra Oslo rømte de til Sverige. Det niende barnet som forble boende hos sine pleieforeldre, var Edgar Brichta. Hans pleiefar ble et framtreddende medlem av *Nasjonal Samling* og Nansenhjelpens representanter fryktet at hvis de tok ut barnet fra familien, ville alle de andre satt på spill. Derfor ble Edgar Brichta ikke flyttet til Sverige sammen med de andre tsjekkiske flyktningebarna. Edgar Brichtas historie finner vi i boka *Det niende barnet* av Frank Rossavik.

Barna i Stavanger

Antakeligvis ble 3 barn plassert i pleiefamilier i Sør-Norge etter at de tilbrakte noen tid i flyktningehjemmet og senere barnehjemmet på Grorund. Disse tre var Josef Propper (Bettel), Susie Peckova, Harry Hermann. De kom til Stavanger sammen med en nær medarbeider av Nansenhjelpen, Ingebjørg Sletten, som kom hjem til Stavanger i julen 1939 og tok med seg barna dit. I *Stavanger Aftenblad* fra 21. desember 1939 finner vi en artikkel med tittelen „Tre tsjekkiske barn søker et hjem“ der „tre søtte 11-åringene“ blir presentert, og det forklares i teksten i hvilken situasjonen de befinner seg. Ifølge Sæland bodde barna hos Ingebjørg Slettens foreldre, og senere ble de plassert i familier i nærheten av

---

51 SEBAK [Cit. 47], S. 244.

52 LYNGVI, Arne. Fordi de var jøder : da Holocaust rammet noen medmennesker i Bergen og Hordalad. Bergen: Sigma forl., 2005. s. 244.

53 I Yad Vashems database over Holocaust-ofre finner vi en viss Grete Gutesova som ble født i 1928 og ble deportert til Lodz 16. 10. 1941. Hun døde eller forsvant senere i noen av konsentrasjonsleirene.

54 SEBAK [Cit. 47], S. 244.

55 SEBAK [Cit. 47], S. 244.

hverandre⁵⁶. Dessverre ville foreldrene til Susie Peckova ha sin datter tilbake etter at krigen utbrøt i Norge, og Susie dro til Tsjekkoslovakia 2. april 1941 og døde senere i en konsentrasjonsleir. Både Harry Hermann og Josef Propper rømte til Sverige vinteren 1942/1943.

Barna ble imidlertid ikke plassert bare i Bergen og Stavanger. Tre av dem fant sitt nye hjem i Trondheim. Disse var søskene Tibor og Vera Taglicht som senere havnet i en konsentrasjonsleir fordi de ikke kom i skjult fort nok på grunn av sykdommen, og Berthold Grünfeld som først bodde to år hos en familie i Trondheim og senere ble han flyttet til Det jødiske barnehjemmet i Oslo. Det er også registrert barn i Oslo – Robert Reiss⁵⁷ med broren, og andre steder – Paul Kompert i Råde. Barna ble sikkert innkvartert også andre steder, men vi har dessverre ikke opplysninger om mesteparten av barna som dro tilbake til Tsjekkoslovakia i 1941 untatt Susie Peckova og Karl Peter Federer. Vi kjenner bare navn på noen av dem: Felix Pisk, søstrene Dorothea og Eva Stern og søstrene Hana og Vera Vohryzkova. Alle disse var fra Brno⁵⁸.

Flukten til Sverige

Massearrestasjonene av norske jøder begynte i Norge i oktober 1942. Først ble det arrestert menn, senere kvinner og barn. Også tsjekkiske barn kom i fare, særlig etter at Nansenhjelpens kartoteker i Oslo ble beslaglagt av nazimyndighetene i november 1942⁵⁹. Nansenhjelpens representanter bestemte seg for at den beste løsningen var å sende barna til Sverige.

Etter at en del barn dro hjem etter foreldrenes ønske i september 1940, ble det igjen bare 19 av de opprinnelige 37 barna. I det jødiske barnehjemmet i Oslo bodde to tsjekkiske gutter (Berthold Grünfeld og Heini Raphael), men det er ikke sikkert om disse er regnet med til overnevnte 19 eller ikke.

Alle de 14 østerrikske barna⁶⁰ fra barnehjemmet samt med de to tsjekkiske gutter rømte til Sverige i desember 1942 i to grupper sammen med bestyrerinnen Nina Hasvold. Barna kom seg til flyktningeleiren Alingsås øst for Göteborg der det ble senere opprettet et barnehjem.

---

⁵⁶ SÆLAND, Frode. Herman Beckers krig. Oslo: Aschehoug, 2009. S. 97.

⁵⁷ SEBAK nevner at Robert Reiss ble deportert med skipet Gotenland og døde i Auschwitz [SEBAK [Cit. 47], 244]].

⁵⁸ Navn ble oppgitt av Eva Dvorackova som kjente noen av disse.

⁵⁹ SEBAK 2008, s. 248.

⁶⁰ SEBAK forteller om 22 barn [SEBAK 2008, s. 248].

Nesten alle de tsjekkiske flyktningebarna ble konsentrert i Oslo – noen dro dit sammen med sine fosterforeldrene (f.eks. Ilse og Thomas Mautner), mens andre ble antakeligvis hentet av Nansenhjelpens medarbeidere.

Som nevnt tidligere ble Edgar Brichta ikke evakuert på grunn av sin nazistiske far som kunne eventuelt ha ødellagt hele aksjonen. Det var to andre barn som ikke fant veien til Sverige – søskene Tibor og Vera Taglicht som bodde på Nesjestranda i Møre og Romsdal. Etter en del problemer, klarte de å komme seg til Oslo, men da de skulle krysse grensen med transporten, ble de stoppet og sendt tilbake til Oslo. I Oslo ble dessverre huset de bodde i hjemstøkt av politiet og Tibor og Vera ble arrestert. De forlot Norge med båten Gotenland og døde i Auschwitz⁶¹.

De resterende barna kom seg til Oslo og dro derfra til Sverige, antakeligvis med forskjellige grupper som gikk over grensen på slutten av desember 1942 og begynnelsen av januar 1943. Vi finner navn på en del tsjekkiske barn i Riksarkivet i Sverige. Disse barna ble registrert som flyktninger i Sverige: Anita Bass (Bassova) med broren Ernst Bass, Harry Hermann, Paul Kompert, Edith, Lea og Vera Kortner, Ilse og Thomas Mautner, Josef Propper (Bettel), Peter Reichmann, Peter Siebenschein, Eva Schwarz (Schwarzova), Stefan Sorter og Gertrud Weiss (Weissova). Det er mulig at det blant disse navnene finnes barn som ikke kom til Norge sammen med de 37 barna fra Tsjekkoslovakia, men som hadde kommet tidligere eller kom senere sammen med andre flyktninger.

I Riksarkivet i Sverige finner vi personlige opplysninger om barna (flyktningkort) og her finner man opplysninger at disse barna kom til Sverige i november og desember 1942: Anita Bass (7. november), Harry Hermann (18. desember), Josef Propper (17. desember), Gertrud Weiss (omtrent 20. desember). Noen av barna kom i januar 1943: Ilse og Thomas Mautner (4. januar), Stefan Sorter (6. januar), Eva Schwarz (ca. 13. januar), Edith, Lia og Vera Kortner (20. januar). Også Paul Kompert og Peter Reichmann ankom Sverige, men vi vet ikke når.

Mesteparten av barna ble innkvartert i pleiefamilier i Sverige, særlig i Göteborg. Lia (Lea) Kortner fikk bo i Ängabo barnehjem i Alingsås. I Riksarkivet i Stockholm finner vi arkivmateriale som dokumenterer at barna enten studerte eller arbeidet i Sverige – Harry Hermann som bilmekaniker, Anita Bass som kontordame osv. Barnas opphold i Sverige er detaljert dokumentert helt til krigens slutt i 1945. Etter krigen ville noen av barna flytte tilbake til Norge, og det var komplisert fordi norske myndigheter ikke anså dem som norske statsborgere. En del barn flyttet imidlertid tilbake (Harry Hermann og Edith Kortner), og de andre slo seg ned i Sverige (Ilse og Thomas Mautner, Paul Kompert). Vera Kortner var antakeligvis den eneste som vendte seg tilbake til

---

⁶¹ LUND [Cit. 5], S.106.

Tsjekkoslovakia og slo seg ned i sin barndomsby Brno⁶². Lia Kortner emigrerte til Canada og døde i 2009⁶³. Vi vet dessverre ikke hva som skjedde med de andre tsjekkiske barneflyktingene. Det har bare vært mulig å spore opp to av dem – Edgar Brichta som bor i Canada og Thomas Mautner som bor i Australia.

Tsjekkiske flyktingebarns historie er en ininteressant del av tsjekkisk krigshistorie som ikke er særlig kjent verken i Norge eller i Tsjekkia. Grunnen er manglende og upubliserte kilder i begge land. Som nevnt i innledningen kommer en del opplysninger i denne artikkelen fra arkiver og har aldri blitt publisert før (bl.a. Tove Filseth private brev, lister over barna i Sverige osv.).

I det siste har det dukket opp en del bøker og kilder som nevner historiene til enkelte av barna (Nina Grünfelds filmer om sin far, Rossaviks bok *Det niende barnet* om Edgar Brichta) eller bøker som henger sammen med emnet (Judita Matyášová's bok om tsjekkiske barn som dro til Danmark). Disse bøkene kartlegger endelig en spennende historie som fortjener å bli beskrevet nøye og detaljert.

Nansenhjelpens aktiviteter ble ble som sagt forstyrret i april 1940 da tyskerne okkuperte Norge og en del arbeid fortsatte, f.eks. humanitære aksjoner i Nord-Norge, men mesteparten måtte foregå illegalt fordi aktivitetene ble utsett for spionasje. Siden 1940 var Nansenhjelpen ikke lenger aktiv i Tsjekkoslovakia og andre sentraleuropeiske land som ble nevnt i teksten, men konsentrerte seg om hjelp til flyktingene hjemme. De illegale aktivitetene dreide seg særskilt om menneskesmugling til Sverige og hjelp til de som holdt seg gjemt (inkludert de tsjekkiske flyktingene).

Aktivitetene ble imidlertid forstyrret da de enkelte av Nansenhjelpens medlemmer måtte flykte fra Norge eller ble arrestert. Frederik Paasche⁶⁴ rømte til Sverige i mai 1940, Tove Filseth i 1942, Sigrid Helliesen Lund i februar 1944. Odd Nansen ble arrestert i januar 1942. Hele Nansenhjelpens virksomhet ble stoppet i 1943.

Etter krigen arbeidet Nansenhjelpen under Norsk Flyktingeråd, som ble oppløst i 1946.

---

62 Opplysninger kommer fra Edgar Brichta.

63 Lia Kortner: obituary. The Times Colonist 1. 12. 2009. Nedlastet 20.5. fra: <<http://www.legacy.com/obituaries/timescolonist/obituary.aspx?n=lia-kortner&pid=136737994>>.

64 Professor hadde ansvar for innreisetillatelse for flyktinger, og han administrerte også Nansenhjelpens kontor da sekretæren Tove Filseth arbeidet i Praha.

Kilder og litteratur

Trykte kilder

- JOHANSEN, Per Ole (1984): Oss selv nærmest : Norge og jødene 1914 – 1943. Oslo: Gyldendal.
- LUND, Sigrid Helliesen (1981): Alltid underveis. Oslo: Tiden.
- Lia Kortner: obituary. The Times Colonist 1. 12. 2009. Nedlastet 20.5. fra: <<http://www.legacy.com/obituaries/timescolonist/obituary.aspx?n=lia-kortner&pid=136737994>>.
- LYNGVI, Arne (2005): Fordi de var jøder : da Holocaust rammet noen medmennesker i Bergen og Hordalad. Bergen: Sigma forl.
- MATYÁŠOVÁ, Judita (2013): Přátelství navzdory Hitlerovi. Praha: Mladá fronta.
- MENDELSON, Oskar (1987): Jødernes historie i Norge gjennom 300 år. 1: 1660 – 1940. Oslo: Universitetsforlaget.
- NANSEN, Odd (1965): Fra dag til dag. Oslo: Dreyer.
- ROSSAVIK, Frank (2009): Det niende barnet. Oslo: Spartacus.
- SEBAK, Per Kristian (2008): Vi blir neppe nogensinne mange her: jøder i Bergen 1851–1945. Bergen: Vigmostad & Bjørke.
- SÆLAND, Frode (2009): Herman Beckers krig. Oslo: Aschehoug.
- THORUD, Espen (1989): Norsk innvandringspolitikk 1860–1960. Oslo: Institutt for retts sosiologi, Universitetet i Oslo, S. 31.

Utrykte kilder

- Korrespondanse mellom Nansenhjelpen og Centralpasskontoret. *Centralpasskontorets arkiv*. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.
- Mapper ang. enkelte jødiske barn i Sverige. Arkivert i Riksarkivet i Stockholm, avdeling Marieberg.
- Tove Filseth's privatarkiv. Arkivert i Riksarkivet i Oslo.

Mgr. et Mgr. Eva Dohnálková
eva.dohnalkova@gmail.com

